

GALÁNTAI GRÓF FEKETE JÁNOS.

Első közlemény.

Az 1790. országgyűlés oly nevet hozott a szabad vallás-gyakorlat, az úrbér szabályzás, a magyar államnyelv, a magyar nyelvű közoktatás és a nemzeti hadsereg hívei között forgalomba, melynek viselőjéhez biztató reménnyel tekintett föl a protestáns párt, az új eszmék hívője, az osztrák katonai uralom megvetője és II. József erőszakos intézkedéseinek a nemzeti lelkesedéstől toborzott ellene és szabadelvű politikusa.

Galánthai gróf Fekete János a demokrata pártnak tehető mozgatója gyanánt tűnt föl, a kinek szavatói, következetes és kitartó törekvéséről nemzeti politikájának győzelmét várta. Benne a katonának, a demokrata főúrnak és a költőnek gazdag tapasztalatai egyesültek, mely tapasztalatokból fakadt hazafias eszmék érvényesítésére a nemzet hangulata, irodalmunk szerencsés föllendülése kedvező talajul kínálkozott.

Egy pártnak, egy iránynak védője és harczosa. Nevével mindeddig történetírásunk- és irodalmunkban csak elvétve találkozunk, még pedig akkor, midőn más, nevezetesebb politikusokkal, költő-kortársaival való érintkezése folytán fölemlítik, jegyzetekben megnevezik, ámde életéről, működéséről, irodalmi műveiről és mind-ezeknek jelentőségéről semmiféle fölvilágosítást nem nyújtanak. Ma is, mint ismeretlen lép a magyar irodalomtörténet birodalmába, pedig, mint történeti és irodalmi egyéniség, a XIX. században érvényesült szólás- és vallásszabadságnak nemcsak előharczosa, korának nemcsak nevezetesebb alakja, hanem annak megértéséhez fontos művelődéstörténeti adalék. Ő és pártja a mérsékelték és tulzók, a királyi, a papi és a maradi pártiak viszálykodó és csel-szövő tömegéből egyenességével és határozottságával élesen domborodik ki és mint pártember, mint költő nemcsak élő, hanem írott szóval, sőt anyagiakkal is hozzájárult, hogy korának műveltségét akár csak egy szemernyivel is emelje.

Mindenekelőtt az író egyénisége ragadja meg figyelmünket, hogy ezzel irodalmi működésére fektetvén a fősúlyt, ebbeli munkásságát és ennek hatását fejtegetjük.

Francia és német nyelven írott műveiben a francia és a német olvasó közönség előtt a faji és a nemzeti szeretetnek képviselője. Ő az első, aki magyar költő versét francziára fordítja, ki a francziák előtt a magyar közjogi fölfogást először hirdette, ki nemzeti, egyéni mivoltunkat még Voltairerel szemben is megvédte és a külföldön magyarságával mintegy tüntet. Korának kiválóbb egyéniségeivel Voltairerel, Ligne herczeggel, Ayrenhoffal, Laudonnal, Daunnal, Kaunitzcal, továbbá Mária Teréziával, II. Józseffel, II. Lipóttal, I. Ferenczcel és ezek udvarával részint személyes érintkezésben állott, részint leveleket váltott. Mint udvari ember korán megismerkedett a felsőbb köröknek szokásaival, cselszövényeivel és azokban szívesen részt is vett, míg végre csalódva hátat fordított nekik és magányában a magyar költészetnek élt. Itthon Bessenyeivel, Báróczyval, Barcsayval, Horváth Ádámmal, Pétzeli Józseffel, Gvadányival, gróf Teleki Lászlóval és Domokossal, báró Orczy Lőrinczcel, Lászlóval és Józseffel, a Károlyiakkal, Sztáray Mihálylyal, Aranka Györggyel, Kis Jánossal, a tudós Schediussal és másokkal mind barátság, mind irodalmi érdekek révén szoros összeköttetésben állott.

Tanulmányai, fölfogása és egyénisége inkább a francziások és a népiesek irodalmi táborához vonzotta, mint a német és a latin klasszicizmus hiveihez. Francia és német munkáin kívül a magyar verselést is buzgón ápolta és irodalmunkat francia, olasz, latin és német írók átültetésével gazdagította. Voltaire Pucelle d'Orleansjának, a Természet Törvényének, Ariosto Orlando Furiosójának, Ovidius Szerelm Mesterségének és Szerelmi Elegiáinak, Blumauer és Rabenernek magyar fordítója.¹ A magyar versformát egy ujabbal gazdagította, a melynek érdekében nem szünt meg abban fáradozni, hogy magának hívőket és a követőknek egy szerény irodalmi táborát teremtsen meg.

Ámde nemcsak a politikai porondon és az irodalomban, hanem a harczmezőn is tevékenyen működött. Hadi pályáját csodálatos gyorsasággal futja meg és mint lovas generalis fejezte be. Nem egyszer vitéz és véres kardvágások között szerzett dicsőséget a magyar lovasságnak.

Mindezekon kívül, mint dúsgazdag főúri ivadék, kinek hat vármegyében feküdtek széles kiterjedésű birtokai, vagyonát nemcsak saját katonai, politikai és irodalmi dicsvágyának, szenvedélyeinek,

¹ *Voltaire Orleansi Szüzenek* és a *Természet törvényének* fordítását az alsó-sztrégovai Madách levéltárban, a Nemzeti Muzeum kéziratárában, Kolozsvárott és Aradon az Orczy-Vásárhelyi könyvtárban találtam meg. — *Orlando furioso* fordítását az Orczy-Vásárhelyi könyvtár őrzi. — Itt és a Nemzeti Muzeumban található a *Szerelm Mesterségének* egy-egy éneke. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában és Kolozsvárott vannak *Magyar Muukáji*, *Blumauer*, *Rabener* és a *Szerelmi Elegiák* fordítása. Az előbbiben található *Oeuvres posthumes* néven ki nem nyomtatott francia versei és emlékirat-féle bölcsekedései.

hanem a nemzeti eszmének, mint Maecenas a tudomány és az irodalom szegényebb munkásainak megsegélyezésében áldozta föl.

Iratai telvék lángoló lelkesedéssel a magyar kultúra, tudományosság és irodalom iránt. Megértette korát és a magyar érzésnek új jelszókat adott. Erős faji szeretet erősítette hazafias érzéseit, egyéni érzelmeit pedig vidám bölcselkedő belátás vezette. Ezek sugalták írói munkásságát és tetteit. Egyénisége sokkal erősebb, semhogy iratai a censura rostájának hivatalos mértékét megüthették volna. Szatirája, szókimondó őszintesége, sokszor francziás forradalmi érzülete és ugyancsak francziás pajkos érzékisége a rosta tiltó pontjait százszor is megsérti. E szempontból keveset törődik azzal, hogy munkáit nyomtatásban lássa, de annál inkább azon van, hogy kéziratban elterjedjenek. Barátjainak, irodalmi férfiaknak ír és ezzel hódol a XVIII. századbeli magyar írók »egymásnak írásának«. A híres pater Hannuliknak, »Horatius versenytársának«, »az akkor élő latin lírikusok fejedelmének«, midőn arra inti, hogy a censurára valót írjon, következőleg válaszol:

Jól értem intésed, hogy irjak ollyakat,
Mellyek nem tiltatnak: de hát igazakat
Úgy szegény Muzsámnak lehetetlen írni,
S magát hazudozásra reá kéne bírni.
Nem vágyok én, el hidd, hogy ki nyomattassék
Munkám, 's mindenektől szélyvel olvastassék:
Tsak kevés Böltseknek lehessen kedvére,
Jövendő századnak tán juthat kezére,
'S akkor a 'Borostyán síromra rakatik,
Mely éltemben tőlem most meg tagadtatik.¹

Innen van, hogy életében magyar munkái sohasem látnak nyomdát és csakis a barátok, meg a párthívek kezén forognak. Ezek elismerése és méltatása, utánzás és magasztalás az egyedüli jutalom, mely életében érte. Leveleit, költeményeit és fordításait mindezideig a levéltárak őrzik, jóllehet irodalmi, művelődéstörténeti és irodalomtörténeti jelentőségüknél fogva a közlést megérdemlik, sőt egynémely költeménye és fordítása a csakis irodalomtörténeti mérték és érdekesség fölött álló munka.

Irodalmunkban Aranka György,² báró Orczy József³ és Mátyási József⁴ dicsőítésén kívül igen kevesen foglalkoztak vele.

¹ M. Tud. Akad. kézirat. Magyar Irodalom. Régi és újabb írók 4-drét. 73. szám. *Néhai Galánthai gróf Fekete János Magyar Munkái*. II. Rész. 162. oldal. *T. P. Hannulik Deák Verseire válasz*.

² *Aranka György: Elmejátékai*. Nagyváradon nyomatta: Szigethy Mihály betűivel. 1806. Esztendőben. Előszó. XIV. 1—4. *Egy úri szép elméhez. Generális gróf Feketének válasz. János napjára*.

³ *Aspasia*. Első kötet. Kovacsóczy Mihály. Pest. Landerer. 1824. 43—50. oldal. *Banái a levélhorádó Elysiumban*. Gróf Fekete Jánoshoz. 1795.

⁴ *Mátyási József. Verseinek folytatása*. Második darab. Vátzon, 1798.

Kazinczy Ferencz Pályám Emlékezete című munkájában és leveleiben¹ csak amúgy félvállról emlegeti. Őt a klasszikus költészetbe való öntudatos elmerülése, melyben irtózott minden népiestől, póriastól és frivoltól, minden francziástól és magyarostól, továbbá minden ötletszerű és ösztönszerűtől, távoltartotta Fekete Jánossal való foglalkozástól. Tudja, hogy franczia és német költeményeket írt, de sehol sem említi magyar költői munkásságát, pedig hihetetlen dolog, hogy arról tudomása ne lett volna. Erre őt, mind Fekete irodalmi barátjainak, Arankának, Orczy Józsefnek és Mátyásinak versei, Schediusnak barátsága, mind a külföldi német folyóiratoknak elismerő nekrolgjai erősen figyelmeztethették. Nem menti őt az a körülmény sem, hogy Feketének magyar írói munkássága és Kazinczynak fogsága egybeesik, de előtte vagy utána értesülhetett róla, kiváltképen akkor, midőn ő maga Feketének pesti palotájában megfordult és vele többször érintkezett. Ámde így bánt el Kazinczy régibb magyar, népies költőinkkel is, így bánt el korábban Gvadányival, Mátyásival és a népies verselők egész táborával. Annál fontosabb értesítést nyerünk Kis János superintendens emlékezéseiből, kivel Fekete a fürdőben találkozik és eredeti versformája érdekében értekezik.² Halálakor a tudós Schedius Lajos,³ aki írónkkal szives barátságban állott, rövid, de velős szavakkal utal irodalmi munkásságára és jelentőségére: »Sok ragyogó tehetséggel megáldott egyéniség, melyet barátai és ismerősei érdem szerint csodáltak. Pontos, pragmatikus életrajza a lélektannak és az emberismeretnek, de Magyarország újabb történetének is fontos adaléka.« És a megholtáról ekkor nem az irodalmi pajtás, nem a barát, hanem az események hű registratora beszél. Hasonlóan szólnak róla még évekkel későbbben is a német folyóiratok, főleg az Allgemeine Literatur Zeitung,⁴ mely szerint: »Izléssel és világismerettel fölruházott író, aki kevésbé zilált vagyoni viszonyok közt, még sokkal többet tett volna a magyar irodalom és műveltségért.« Említi Wurzbach⁵ és tud róla Szinyei József⁶ jeles műve is. Márki Sándor Kazinczy szellemében ír az 1790. évi országgyűlésnek »aradi Mirabeau«-járól.⁷ Závodszy

39. 83. 160. 335. old. *Mentő felelet azon motskolódó Deák Versekre, melyekkel Ngos Gróf Fekete János Úr Ó Nagys. az 1790. Esztendőben tartott országgyűlés alkalmatosságával megtámadtatott.* — Ngos gróf és Generális Galánthai Fekete János Úr Ó Nagyságának. (Névnapra.)

¹ Váczy János. *Kazinczy Ferencz levelezése.* III. 349. old. 766. levél.

² Kis János superintendens *Emlékezései életéből.* Maga által feljegyezve. Sopronban 1845. Özvegy Kultsárné betűivel 102. 103. old.

³ *Zeitschrift von und für Ungarn.* IV. B. 2. Heft. 1803. évf. 131. l.

⁴ Allg. Lit. Zeitung 1804. *Intelligenzblatt* Nro 60. S. 484. — Baur (Samuel). *Allg. hist. biogr. literar. Handwörterbuch* (Ulm. 1816. 8. I. B. S. 394.)

⁵ *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* IV. 1858. Wien. 166. old.

⁶ *Magyar Irók Életrajza.*

⁷ *Arad vármegye és Arad sz. kir. város története.* V. Arad. 1895. Monographia bizottság. 796. old.

Károly »Magyar Epikur« című dolgozatában,¹ melynek alapján neve Beöthy Zsolt két rendbeli Irodalomtörténetében is megfordul, már ismeri a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában őrzött »Magyar munkáját,« azonban az ugyanott található francia emlékiratait, továbbá a nyomtatásban megjelent francia és német munkákról nem tud. Az írónak aesthetikai méltatását adja, anélkül, hogy egyebütt forgatott volna adatokért és csak költeményeiből állítja össze életrajzát. Tévedéseit mellőzve elég jellemzően állítja az író szemünk elé. Hangsúlyozza, hogy »nálánál sokkal kisebb tehetségek méltatásra találtak,« hogy »eredetibb, határozottabb alak, mint az akkori irodalom nem egy tagja«, hogy művei, »ámbar megérdemelnének egy válogatott kiadást, mert szerzőjük ha nem nagy költő is, de hamisítatlan, kidomborodott alak, mi amaz időben ritkaság«.

Legujabban Kont Ignác² kutatott végette. Ő francziául költő íróink közt kijelöli helyét és irányát, megnevezi jelesebb francia költeményeit, sőt a ki nem adott francia költemények egyikét közli is.³ Az »Oeuvres posthumes«-ról pedig azt tartja: »megérdemelné már a korrajzi és autobiographiai adatok miatt, hogy kiadják.«

Nem említve a XVIII. századvég irodalmával foglalkozó egyéb tudós búvárainkat — kikre a maguk helyén hivatkoznunk kell — Fekete alakja mind jobban előtérbe lép, és mint irodalmi egyéniség a kutatásra nézve érdekes és a reáfordított fáradságot megérdemli.

Az alább közölt sorainkban nagy vonásokban adjuk írónk pályáját. Kutatásainkban főleg a magyar történethez és irodalomhoz való vonatkozások kötötték le figyelmünket.

I.

Fekete János 1740. évben Zala vármegye Csabrendek községében született.⁴

Családjának okleveles nyomát csak az 1611. évig nyomozhatjuk.⁵ A költő adatai szerint⁶ őseinek egyik ága Erdélyből szakadt át Magyarországra, a hol Pozsony vármegyében a XVI.

¹ *Ellenőr.* 1873. V. Évf. II. 284. stb.

² *Magyar francia verselők.* Egyetemes Philologiai Közöny. Ünnepi füzet. Bpst. Franklin társ. 1900. Jan. XXIV. Évf. I. 114—116. old.

³ M. Tud. Akad. kézirat. Magy. irod. 83. — *Oeuvres posthumes du Comte Jean Fekete de Galantha.*

⁴ *A bécsi cs. és kir. hadi levéltár* (Muster Liste 2. Chev. Regiment. 1769—1772.) — *Schedius, az Intelligenzblatt, Baur és Wurzbach* szerint 1741-ben született. Inkább követtem az egykoru hivatalos katonai följegyzést az írónak Schediustól átvett adatánál. A csabrendeki plébánia fölvilágosítást nem adott.

⁵ *Márki Sándor: Arad várm. tört.* 675.

⁶ M. T. Akad. Néhaj Galánthai gróf Fekete János *Magyar munkái* II. 59. *Az erdélyi tudós társasághoz* (1798.) intézett levélben: »mert nagy szerentsémnek tartom Nemzettségemnek Erdélyből lett származását.« — A családnak még

század elején nagyobb kiterjedésű birtokot szerzett. Fekete Márton¹ »a honnyokért magokat feláldozó vitézek« legjelesbika, 1590. nov. 21-én vitézségeért a pozsonymegyei Galantha és Gány egy részét kapta a galánthai előnévvel. 1609. decz. 22-én újabb részt nyertek Galantha és Gányból, majd pedig Kosutot és Zilast.²

A családnak legkiválóbb tagja a költő apja, Fekete György (szül. 1711. Pápán.), aki Mária Terézia alatt Magyarország történetében nevezetes szerepet játszott. Állása és életviszonyai nem nyújtottak ugyan alkalmat arra, hogy ősei példájára vitézségével tüntesse ki magát, annál nehezebb volt munkássága mint politikusnak. Kortársai közül mint elsőrangú jogász, diplomata és tudós vált ki. Pályáját egyszerű köznemes ügyvédként kezdte. Ekkor és később is, mint gróf a magyar hazafiság sugallta tetteit. Magas állásánál fogva nem kerülte ki kortársainak irigységét, a hasonranguaknak cselszövényeit, magyar érzelmét azonban költők és a történetírás dicséri. Ennek és II. József bürokratára szellemű kormányzásának esett áldozatul. Azon államférfiak közé tartozik, akik a dinasztia és a magyar faj iránt érzett vonzalmában a hazaszeretet sugallatára hallgattak. Bámulatos gyorsasággal éri el a legmagasabb hivatalokat és tesz szert mesés gazdagságra. Az őseitől reámaradt pozsonyi, somogyi és zalamegyei birtokot csakhamar megnagyobbítja Pest, Arad és csanádmegyei nagy-kiterjedésű birtokokkal. Pályája hasonló a Grassalkovichok, a Festetichek irigyelt emelkedéséhez. Az 1741. országgyűlésen, mint somogyi és zalai birtokos szerepel. Ekkor követeli, hogy a monarchia ügyeinek vezetésében a magyar köznemesség is kivegye a maga részét. 1745. évben a jászkúnok váltsága kérdésében foglal el nevezetes állást. Az 1751. évi országgyűlésen, mint Aradmegye főispánja magyarul szónokol a sérelmek orvoslása, a fuvar és szénaadó megszüntetése érdekében. 1752-ben királyi személy-nök, 1759. jan. 9-én osztrák grófi rangot kapott, 1764. alkanczellár, 1769-ben a budai egyetem és az összes tanulmányi ügyek főigazgatója. Ürményivel az új tantervet előkészíti és életbeléptetésével ő volt megbízva. 1773. évtől kezdve országbíró, főudvarmester, 1780-tól 1783-ig helytartó-tanácsos, mely nehéz állásában rokona Niczky Kristóf váltja fel. II. József hivatalnokállamában szabadelvély gondolkodása és conservatív fölfogása nem talált többé tért a munkásságra és ezért nyugalomba lépett. (1783. aug. 28.) Ekkor egyedül fiának és gazdaságának élt. Meghalt 1788. okt. 18-án.

ekkor is vannak ott rokonai: I. 64. *Fiannak*: »Debátrán mutassad (a verseket) . . . Erdélyben némely rokonomnak.« — Elődei közé számítja Istvánffy-t a történetírót is.

¹ Eger vívásánál szerzett érdemeket. — *Magy. munk.* I. 65. szől Eger-ről: »Eleinek vérelével trágyázott föld« hová fiának írja:

Tán lelke tenéked Fekete Mártonnak

Borostyánba fonva jelent, mint rokonnak.

² *Nagy Iván*: Magyarország családai. — *F. Siebmachers groszes und allgemeines Wappenbuch*. Nürnberg. 1893. (Der ungarische Adel von Géza von Csergheő. — Ivan von Nagy. IV. Abth. 169. old.)

Országos működését országgyűlési pasquillusok és Faludi »Vigadó Pásztorok« című költeményén kívül maradandó kulturális munkásság örökítette meg. Nevéhez fűződik a nagyszombati egyetemnek Budára helyezése, a szentannai gymnasium (1751.), a radnai ferenczrendiek theologiai és bölcseleti tanfolyama (1751.), a Bibics Jakabné által alapított szentannai nemesi convictus (1777.), a minorita rend aradi főiskolájának két felső osztálya (1753.), majd pedig ugyanennek kis gymnasiummá váló alakulása. A »Problemata juridica, seu Questiones« (1777.) című munkával latin tudományos jogászaink közé sorakozik.¹

Családja hatalmát óriási birtokszerzésesei öregbítették. Mária Terézia már 1749-ben a divékujfalusi Ujfalusyak magvaszakadtával Fót, Káposztásmegyer, Sikátor és Palota helységeket adományozza neki, melyeket fia halála után előbb a Csekonicok, majd a Károlyiak vásároltak meg. 1751. évben igényt tart az aradmegyei Bibics-javakra és 1773-ban megszerzi a zarándi uradalmat, Szent Annát, Fazekast, Varsándfalva, Alatka, Morócz, Harkály és Nyék aradmegyei, Kovácsháza csanádi pusztákat, melyeken korszerű gazdasági építkezések és berendezések által azon vidékek kulturális emelkedését is előmozdítja. Ide számítjuk nejének, Niczky Annának hozományát és egyéb örökségeket, a melyek által gazdagsága természetes uton is gyarapodott. Fiára tehát a fényes családi néven kívül egy óriási vagyon jutott, melyet ez észszerű gazdálkodással megkettőzhetett volna.²

Az atyai hatalom, a grófi rang, az udvar kegye és a dúsgazdagság oly eszközök voltak, melyek az ifjú Fekete János pályáját is megaranyozták és oly kilátást nyitottak, mint akkor kevés nemesi ifjunak nyílt. Ámde korlátlan függetlenségi vágya, szókimondó természete, szellemi fölénye és pazar költsége mind a katonai és politikai, mind az irodalmi pályán sok áthághatlan akadályt gördített utjába. Ama páratlan előnyök és ezek a természeti tulajdonságok végzetes összeütközésbe kerülnek életében. Végzetesen hatnak fejlődésére és szereplésére. Míg atyja élt, minden gát

¹ *Horváth Mihály*: Magyarország történelme VII. 275. 304. 309. 418. — *Marczali Henrik*: Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig. Bpest. Athenaeum. 1898. Magyar nemzet története. VIII. 411. 579. — *Marczali Henrik*: Mária Terézia. 1717—1780. 79. 160—163. old. (Történeti Életrajzok.) — *Marczali Henrik*: Magyarország története II. József korában. — *Márki Sándor*: Arad vármegye története. 381. stb. — Dr *Borovszky Samu*: Csanád vármegye története. Bpest 1897. Magy. Tud. Akad. — *Csorba József*: Somogy vármegye ismertetése. Pest. Emich 1857. — *Fessler*: Geschichte der Ungarn. X. 399. 403. 405. — *Himpfner Béla*: Az aradi kir. főgymnasium története. Arad 1896. — *Kara Győző*: A Bibics-alap története. U. o.

² *Országos levéltár* Fasc. 1844. 13. — 8400. — 1886. 6. 7. 8. — Lad 2. N. 57.; 6. N. 13. — *Arad-megye levéltára* 1755. 13. 123. — 24. Jan. 1775. 1. 26. — 1770. 3. 58. — *Zalavármegye levéltára*. Régi nemesi összeírások. — *gróf Károlyi-levéltár*. Nagykárolyi gróf Károlyi Eduard és Sándor birtokainak történeti esmertetése. 1866. (Kézirat. Eble úr szívességéből.) — *Gr. Csekonic család csitói* levéltára. (Babics József orsz. gyűll. képviselő úr szívességéből.)

hamar összeomlott törekvései előtt és katonai gyors emelkedését sokban apja érdemeinek is köszönheti, mihelyt azonban ez örökre behúnyta szemét, korlátlan természete állandó hadilábon állott a közföfogással és a viszonyokkal.

Fekete György országos elfoglaltsága mellett is ráért arra, hogy fiának nevelését egyideig önmaga vezesse és irányítsa. Nem gyakori dolog főúri családainkban, hogy a gyermekek fejlődésekor szükséges sokoldalú ellenőrzést a család feje intézze. Rendesen beköszönt a jól-rosszul választott nevelő, ki ellenőrizetlenül és tetszése szerint vezeti a gyermekek lelkületét. Sokszor nem is vezeti. Az öreg Fekete főczélja, hogy fiát a nyilvános pályára nevelje, arra, a melyen ő annyi sikert aratott, főtörekvése továbbá az is, hogy korszerűen nevelje.

Ámde Fekete Jánosnak a közpályára semmi hajlandósága sincsen. És ezzel az apa és a fiú élethossziglan állandó ellentétbe jutott. Az ifju Csabrendeken nevedik, hol legelőször érezte hivatását a költői pályára. Nevelője tulajdonképen a természet és a korán ébredő szerelem. A község környéke, a vidék természete és őstörténete még ötven év múlva is hatással van költészetére. Francia verseiben nyilatkozó természetfestései, bölcselmi költeményeiben uralkodó természetszeretete, az ősi kor iránt érzett vonzalma már az ifjúban fölébredt.¹ A csabrendeki kastély ablakából régi erdőkre és zöldelő halmokra nyílik tekintete, melyeken a báj és a szerelem istenasszonyai kalandoznak. A közeli Sümeg az ősember óriás maradványaival egy boldogabb korba varázsolja el képzeletét. Itt leli meg a nyugalmat, melyet sem a nagyvilág, sem a hadi zaj, sem a királyi udvar fénye nem nyújtott sohasem. Ide tér csalódott szívvel, mihelyt Csabrendek urává lesz, mihelyt a hadi pályáról kielégítetlen becsvágygyal bucsut vesz, innen fut, mihelyt a politikai, főleg a nemzetiségi viszályok megnyitják szemeit és azt látja, hogy a nemzet összeroskad a nemzetiségek konok küzdelme alatt.

Atyja nem ily érzelmeket, nem ily ábrándozást várt fiától. Korán aggódik költői hajlamai miatt és e végből a házi nevelésben a régi rendtartás követelte »poesis« osztyályát kihagyták, átugrották és nyomban a »rhetorikára« tértek át, nehogy Virgilius, Horatius és Ovidius gondolkodása, a költészet ábrándképei megháborítsák az ifjunak érzelmeit:

Hijjában aggódtak, nem tudtam regulát,
Ujjaimon mégis számoltam fabulát,
'S Erősebb volt bennem Apollo hívása,
Mint kedves atyámnak gondos meg tiltása.²

¹ *Mes Rapsodies I.* 46. Vers à une terre où je suis né, et dont je suis aujourd'hui le Maitre. — *Magyar Munkái I.* 79.

² *Magyar Munkái I.* 56. Muzsámnak.

A költészet iránt érzett lelkesedésében sem atyja, sem a logika professzora nem tudják korlátozni.¹ A természetén kívül a szerelem indítja verselésre.

Nevelésében főleg az idegen nyelvek elsajátítása az uralgó, a magyar nyelvre kevés gondot fordítanak. A francziás és németes nevelés, mely Mária Terézia idejében mind az udvar, mind a főúri családok korszerű kellékéhez tartozott, nagyon kevés ügyet vetett az elhanyagolt és lassankint vétkeesen szükségtelenné vált magyar szóra. Első verseit francziául írja, tud azonban az olasz, német és latin nyelven kívül magyarul is és nagy kedvvel forgatja Gyöngyösi István, Beniczky Péter és Faludi Ferencz verseit, kiknek költészete leginkább hatott későbbi magyar verselésére is.

A francziák közül Chaulieux, Bouflers, Parny és Voltaire, a latinok közül Horatius, Ovidius és Seneca, a németek közül Wieland szelleme foglalják le az ifju lelkét és bennük leghatalmasabban érinti a skeptikus türésből fakadt gúny minden fajtájának divatos szelleme. Voltaire lett félistenévé és annak maradt egész pályáján. Növelte ez imádatot még az is, hogy ez a nagy szellem dicsérettel halmozza el francia költeményeit. levelezésbe bocsátkozik, barátságára méltatja és hiún kaczerkodik imádója tehetségeivel. A természet, a szerelem, a szabadság, a haza és Voltaire szeretete, ennek ragyogó sikerei bilincselik le Feketét.

Fiaának ezen belső hatalmaival apja tehát nem tud megküzdeni és hogy mégis eltérítse kedvencz könyveitől és szenvedélyeitől, először Bécsbe, a savoyai nemes akadémiaára küldi,² hol a humanistikus tanulmányoknak, jogi és bölcsészeti tudásának veti meg alapját, hol a lovagi erényeket: a vivást, tánczot és lovaglást sajátítja el. Innen az ujonnan alapított Théréziánumba kerül, hol a katonai ismeretekben is nyer némi tájékozást. Itt ébred egyuttal a tanárai és vezetői iránt életfogytiglan táplált lelkesedése. És ez a befolyás nagyobb hatással volt reá atyja szavainál.³

Féktelen természetét azonban az iskola sem tudta enyhíteni. Ekkor történhetett, hogy Bécsből atyja tudtán kívül Angliába szökött.⁴

Egyedüli menedéknek kínálkozott a házasság és így még

¹ *Oeuvres posthumes*. Petites Reflexions. I. III.

² *Fináczy Ernő*: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Bpest, Magy. Tud. Akad. 1899. 338. l.

³ *Mes Rapsodies*. I. 12. Au R. P. R. du collègue Thérésien aujourd'hui Evêque de Neustadt, en lui endoyant ce Recueil :

De ton Disciple avec orgueil

Je porte encore le titre,

En te présentant ce recueil

De mes progrès j'ose te rendre arbitre . . . —

Vers au Professeur de S. . . . en lui envoyant l'Epigramme précédente. I. 79.

⁴ *Keresztesi József*: Krónika Magyarország polgári közéletéből a XVIII. század végén. Pest, 1868. Kiadja Ráth Mór. 266. l. Fekete György-ről beszél 1790-ben, de János értendő. György meghalt 1788-ban.

ifju korában kelt egybe gróf Eszterházi Jozefával, kivel boldogtalan életet folytatott és a kitől katonáskodása szakította el. Bár e nő lelkesedett a katonai pályáért, dicsvágyát nem elégítette ki férjének emelkedése, érzelmét nem annak állhatatlansága.¹ Életük hol egyesült, hol ismét szétvált, amint a tábori elhelyezés, az utazások, illetőleg a férjnek kalandozásai időt engedtek reá. 1779 után egészen szétváltak utjaik.

A férjet ezen időben majd Pesten, majd aradmegyei bitokán találjuk (1762.). Hol a Körös partján ír szerelmi verseket egy Johannához, míg neje Bécsben gyermekágyban fekszik (1765.), hol Bécsben, Triesztben vagy Galicziában hódol más szerelmeknek, míg a nő állandóan Bécsben tartózkodik és itt születik fia is. (1767. nov. 7.) De itt forgolódik János is az udvari előkelő társaságban mulatozva, itt ismerkedik meg Ligne herczeggel, Laudonnal, Daunnal, Kaunitzczal, Rieddel, Ayrenhoffal, kikhez francia versei és levelei szólnak. E versek eljutnak Mária Terézia, II. József és az illetőknek, kiknek szánva voltak, kezeihez és a szellemes francia költőt szívesen fogadják, az udvariasan hódolót örömmel karolják föl.²

Szerelmi versei ismert előkelő szépségeken kívül színésznőkhöz és tánczosnőkhöz szólnak, kiket Climéne, Acante, Themire, Cloris, Julie, Céliante, Iris és más précieuse neveken szólít. Gyakori leveleket vált korának leghíresebb tánczmesterével, Noverrerel.³ Költészetének jelleme a *poésie légère* utánzása. Voltaire, Chaulieu, Parny a mintája. Egyes darabjai — Kont Ignác tanúsága szerint is — sikerült versek.⁴ Lefordítja Horatiusnak öt ódáját,⁵ Hagedorn egy epigrammáját,⁶ Beniczky Péternek a szabadságról szóló versét, mely utóbbit a francia közönség számára egyuttal elég kimerítő kommentárral kíséri.⁷ Mindezek nem szigorúan vett

¹ *Oeuvr. Posth.* Petites reflexions.

² *Mes raps.* Vers pour mettre au bas du Portrait de l'Empereur Joseph II. de l'année 1766. ; I. 65. Epître au Prince de Ligne, sur la frivolité de la pointe. I. 71. — Vers sur la maladie de la Majesté l'Imperatrice Reine. I. 85. — A S. A. R. Mgr. de Prince Albert. I. 91. — Au Général Miltitz. I. 92. — Au Général, Pellegrini I. 134. — Bouquet au defunt B. de Ried, alors lieutenant Colonel de Ligne pour son jour de nom. 1777. I. 169. — A Mr. d'Ayrenhoff, Colonel Commandant le Regiment de . . . II. 137.

³ *Mes raps.* II. 220. Fragment d'une lettre à Noverre. 1764.

⁴ *Kont Ignác.* Magyar-francia versírók. Egy. Phil. Közl. 1900. jan. f. 115. Vers à une terre de mon père, Vers à une terre où je suis né, Portrait de Climéne, L'amour sans ailes, Rapatriage aux Muses que j'avais quittées, Au Comte de B(attyán), Vers à l'auteur de Julie, Les plaisirs de la vendange.

⁵ *Mes raps.* I. 119. Imitation de la sixième ode d'Horace (Quis Martem tunica tectum . . .) I. 11. à Leuconoe (Tu ne quaesieris scire nefas), I. 13. à Venus (O Venus regina Gnidi Paphique . . .) I. 32. (Pocimus sí quid vacui . . .) I. 25. à Lydie (Parcius junctas quatuor . . .)

⁶ *Mes Raps.* 33. Sie thaten dies, was einst Aeneas that.

⁷ *Mes Raps.* I. 158. Version libre. D'une ancienne pièce hongraise d'un Poète nommé Benyicki, qui s'est amusé à mettre en petits vers les proverbes de son tems. J'ose assurer, sans que le Patriotisme m'aveugle, qu'il y a du sublime, et beaucoup de force dans l'original, mais il est difficile de rendre des

fordítások, hanem a francia nyelvbe szabadon átültetett költemények. Mind eredeti versei, mind fordításai egyszerűek, kedélyesek és czikornya nélküliek. Híven visszatükröztetik akkori hangulatát, kedvteléseit és egyuttal művelődéstörténeti adalékul szolgálnak az bécsi főrangú világ gondolkodásához. Itt említjük meg a *conte libidinaire* verseit, melyek a Mes rapsodies második kötetében vannak. Ezekben részint francia mintaképeit, Piront, Grécourtot, Boufflers-t és Voltaire-t, részint Wielandnak pajkos muzsáját követi. Képeletek ezekben néha elsekélyesedik és leplezetlen érzéki-séggel lép föl, de nem süllyed le a durvaság és szemérmetlen frivolság undokabb rétegeibe. Francziás könnyedséggel siklik tovább e sikamlós talajon. Fiatal lányok kezébe nem valók ugyan, de a férfinak, vagy a katonának szemérmét nem sértik. A mult századbeli érzékies és pikáns költészetben ép oly helyet foglalnak el, mint Wielandnak hasonrangú költeményei. Kilencz elbeszélésének tárgyát, részint, az akkor kelendő pikáns anekdotákból, részint Wielandból meríti.¹ Ezen conte-okat gróf Esterháznak, a királyi hadsereg brigadérosának ajánlja.

Ugyanezen időből erednek francia prózai munkái, melyek levelek, vitatkozások, könnyed elbeszélések és a társadalmat, a kormányt, a családot és a vallást érintő reflexiók.

Leveli közül kétségkívül azok a legnevezetesebbek, a melyeket Voltairerrel váltott. Ezek nemcsak az író, a magyar irodalmat, hanem a francia irodalomtörténetet is érdeklik. Mivoltukkal és jelentőségükkel azonban csak későbbben foglalkozhatunk. Itt említjük föl a tizennyolcz éves korában irt *Reponse au Chapitre X. du T. IV. de L'abbé St. Réal, par un Auteur de dix huit ans.*² A nők védelmére irt reflexiók, melyekben megtámadja St. Réal abbénak azt a nyers fölfogását, mely szerint az asszonyokkal úgy kell bánni mint a törökök, sőt még rosszabbul, úgy mint a vadállatokkal, mivel sokkal veszélyesebbek a tigrisnél és oroszlánál. Fekete nemcsak kulturtörténeti jelentőségében fogja föl a nőt, hanem erkölcsileg is megvédi, kimutatván, hogy nagy befolyással voltak a nők Görögország, Róma, Német- és Olaszország műveltségére és művészetére, dicsőítvén az egynejséget, illetőleg az egy nő iránt érzett magasztos érzelmet. *Reflexion sur l'amour*-ban³ a szerelem mivoltát tárgyalja. Sorra vevén az érzetet, a belőle eredő és vérmérséklet szerint változó lelki fölhevülést, mely az ideálban találja meg vonzalmának legtökéletesebb formáját, kifejti a szerelemből származó féltékenységet és egyéb szenvedélyeket, a szerelemnek korlátokat nem ismerő hatását, melynek főczélja pedig a nemnek föntartása. A *Traduction de l'Ecord d'un discours allemand, sur*

pensées détachées sans les affaiblir par la traduction; je me suis surtout attaché à conserver la tournure originale souvent aux dépens du style.

¹ Mes raps. II. 6. 9. 10. 13. 17. 20. 44. 50. 60.

² Mes. Raps. I. 177. stb.

³ U. o. I. 200.

Marie Thérèse-ben¹ a királynő dicső uralkodásának magasztalása foglaltatik. Korszerű és bölcs intézkedéseitől nemcsak az államra, hanem a polgárságra is igen sok jó háramlik. A *Fragment sur la mort de la Majesté l'Empereur François I.*² a megholt császárnak kedves familiaris vonásait írja le. Főjellemzése abban csúcsosodik, hogy nem a parancsolás volt uralmának jellege, hanem az, hogy mások bölcsesége előtt is meg tudott hajolni, mások akarátának is bölcsen alá tudta magát rendelni. Jellemzi mint katonát is, kinek hősiessé batorságát, elszántságát és a veszélyek megvetését csodálja. Az *Adelaïde et Henry, Histoire tirée de l'Allemand*³ élénk bizonyítéka annak, hogy írónk érzékkel bírt a naivabb, sőt a sentimentalis költészet iránt is, és azt mutatja, hogy a conte-ok szerzője az ártatlanság és tisztaság hirdetője és szeretete iránt is fogékony volt. Adelaïde és Henry a német udvari poesisre emlékeztető hosszabb elbeszélés, melyben a királyleány rangján alul szeret, erdőbe vonul, férjével egy remetelakban él, ott neveli gyermekeit, míg fiában kitör a királyi vér ereje, kalandokra vágyik és a harci pályán kitünteti magát. A királynak fölfedi kilétét és az megbocsát lányának, hogy az régi rangját ismét elfoglalhatja. Fekete az elbeszélésnek naiv természetét megóvjva, menetét élénkíti és változatosabbá teszi a német eredetnél.⁴ A *Pensées detachées, écrites les années de 1764. 1765. et 1766.*⁵ korszerű és aesthetikai reflexiók, melyek jobbára a társadalmat, az udvart és a kor történetét érintik. Érdekes adalékjai az akkori udvari és közfölfogásnak, nemcsak az írónak mélyreható belátását, hanem éles kritikáját is tanúsítják. Ezekhez hasonlók az Akadémiában őrzött és ki nem adott, szintén francia *Petites Reflexions*, melyek azonban életének egy későbbi korszakából valók és inkább történeti, mint aesthetikai becslések.

Ezzel nem merítettük ki francia munkásságát, hanem csak megjelöltük. Munkái kezdetben csakis kéziratban forogtak köz-kézben, míg 1781-ben, már katonáskodása, után két kötetben kinyomatta. Míg az udvari körök és barátai szívesen olvasták, addig a censura eltiltotta. Ebben a korszakban Fekete jobbára francia nyelven ír és a magyar viszonyok nem befolyásolják költészetét. A kör, a melyben megfordult, a melynek irt, francia és német volt. Bécsben ritkán hangzott a magyar szó és azzal a társasággal, a melyet Bessenyei alkotott maga körül, Fekete nem érintkezett. Jelentősége sem volt ekkor még oly korszakalkotó, mint a milyenné későbbben vált. De Fekete maga sem uralkodott annyira a magyar nyelven, hogy mint irodalmi újító fölléphessen. De nem is élt még benne a vágy, mint Bessenyeiben és társaiban,

¹ U. o. I. 210.

² U. o. I. 214.

³ U. o. I. 227.

⁴ U. o. 301. Note.

⁵ U. o. II. 315. 55. reflexio.

hogy tehetségével magyar szóban a magyar irodalomnak használgon. Hazaszeretetéhez azonban így sem férközhetik gáncs, mert ez sugallja azt, hogy a magyar közviszonyokkal a külföldet megismeresse. És különben is a magyar irodalom állapota a kortársak szemében nem tűnt föl oly sötét színben, mint azt az utókor festette. Jóllehet Feketének tehetségét már 1765-ben báró Orczy Lőrincz fölismerte és »A' Körös Partján 1765-ben költ Első Magyar Verseim«-re¹ őt a magyar verselésre buzdítja :²

»Eddig tsak dudáltál Voltair furuglyáján,
Ujjodat jádzattad Boileaunak lantján,
Emelkedj kevésé Gyöngyösi madarán
Mondj nékünk egy Zsoltárt Benitzki notáján.«

és bár Fekete a magyar nyelvet tökéletesen beszélte, mégsem bátor kodott ez időben magyar nyelven megszólalni. Magyarázata leginkább azon körülményben gyökeredzik, hogy a magyar írás-nyelvben nem teljesen otthonos. Erről hangzó panaszát és mentségét már 1762-ben,³ de később is igen gyakran olvassuk munkáiban. Egyszóval Fekete ekkor még magyar érzülettel és lelkesedéssel idegen dicsőség után vágyódik, oly vágy, melynek elérésében még nálánál nagyobb tehetségek is szárnyukat szegték.

Nyugtalan vére, becsvágya és személyes előnye az udvar fényes körében nem nyertek végleges kielégítést. Sem atyja befolyása, sem a családi élet, sem a magyar közpályán kecsegtető sikerek⁴ nem kötik le vágyait. A hétéves háború dicsősége és hadi esélyei, Mária Terézia hadvezéreinek és Nagy Frigyes kiválóságának bámulata, neijének előszeretete a katonai pályához, a magyar fegyverek vitéz ténykedése őt is meghatották és már 1767-ben⁵ a katonai pályán találjuk. Előtte részint kalandjai, részint utazgatásaiból eredő nyugtalanlás tartóztatja őt vissza e pályától, melyre, daczára gyors emelkedésének és egyéb tehetségeinek nem volt hivatása. Vérmérséklete egyáltalában nem termett az engedelmes-

¹ *Magy. Munk.* I. 1. 5.

² U. o. I. 4. »Ezen munkáról szóló levele generalis báró Orczy Lőrincz úrnak.«

³ *Károlyi levéltár.* Zaránd, 10. jun. 1762. Fekete levele a Károlyi grófok titkárához : Ambar gyonge tehetségem csak félve engedi, hogy oly böcsös magyar levélre ezen nyelvben feleljek, kit (szégyenemre megismerem az többiek között legkevesebbet muveltem) ; kívánván mind az által azon törvént megtartani az ki az feleletet oly rendbelivé teszi mind az kérdés volt, ambar ros magyarssággal is sekretarius uramnak irnyi akartam . . . P. S. írásbeli vétkeket szokot vigyázatlanságom okosza bocsanatot kérek.

⁴ *Pestmegye levéltára.* A pestmegyei főispán már 1760-ban, húsz éves korában nevezte ki táblabíróvá.

⁵ *Oeuvres posthumes.* Petites Reflexions XXVI. Je ne saurais dissimuler, qu'il y a un peu de la faute de Papa et surtout de la mienne, à tout cela, il m'a empêché d'entrer au service, l'année 1758, parceque j'étais une mauvaise tête . . . .

ségre és fegyelemre, türelme nem a katonai hivatalnokoskodásra és szervezésre.

Minden lántzot útválván,
A' rabságot általlván,
Belé juték a' békóba,
Magam menvén a' hálóba;
Szabadságról álmodtam,
Kalodában akadtam.¹

A katonáskodásról szóló biztos adatok 1767. évben kezdődnek. Ettől az évtől kezdve 1779-ig állandóan táborban találjuk. Folytonos áthelyezése egyik ezredtől a másikig máris gyanús és a körülményekkel érzett elégedetlenségét tanusítják. 1767. év előtt a Siskovics huszároknál mint kapitányt említik, ebben az évben a Dessőffy huszároknál őrnagy.² Az állásával és haladásával elégedetlen ember már szeptember 2-án engedélyt nyer, hogy Plettenberg báró alezredestől annak rangját megvásárolhassa és így az 1767. évben a dragonyosokból svalizsérokká átalakított második Löwenstein-ezredhez⁴ helyezték át. Mindaddig azonban, míg az alezredesi képesítést elsajátítja, mint kapitány⁵ díjtalanul szolgál. A Plettenberg báróval kötött szerződés értelmében, annak haláláig (1796. nov. 1) évi vitalitiumot (60 frt.) tartozik fizetni. A nyert engedélyt arra használja föl, hogy már nov. 14-én szabadságot kér és otthagyja ezredét. A következő év (1768.) jan. 8-án kelt rendelettel január 1-től fizetéses alezredessé nevezik ki.⁶ Ebben az évben Laudon főparancsnoksága alatt találjuk, a kinek vezetésében mindvégig kiszolgált.⁷

Ezrede rendszeren a birodalom északi tartományaiban táboroz. Krakó, Dombrowa, Singava, Vengerka, Olesicza, Tarnow galicziai állomásokon kívül néha-néha huzamosabb ideig szabadságon (Bécs, Pest, Pozsony) tölti életét. Mint a társas élet nagy barátjának kellemesen múlnak a napok. Bor, szerelem, kártyajáték mindenkor kedves időtöltései voltak a katonaságnak. Ezek azonban csakhamar igen kellemetlen helyzetekbe sodorják Feketét. Lassankint nagyobb adósságokba keveredik, melyeknek kifizetésével édes keveset törődött, úgyhogy kezdetben apja, ennek halála után pedig egészen haláláig ő maga kénytelen azokat törleszteni. Az első hitelező már 1777. évben jelentkezik Lubomirszky herczeg személyében, aki a grófnak fél fizetését lefoglalja.³ Ezt követi a hite-

¹ *Magy. munk.* I. 94. Ének.

² *Bécsi hadi ll.* 1767. Publici 524. sz. máj. 10. — 653. sz. jun. 6. — 828. sz. jul. 9.

³ Most a 7. számú ulánus ezred. K. u. k. kriegs Archiv. Schriften Abtheilung. Dienstzettel és Dienstbeschreibung. (A szerző tulajdona.)

⁴ Capitain-Lieutenant. *Hadi ll.* Publici. 254. 255. 468. 1205.

⁵ *Hadi ll.* Publ. 1349. 26. 1185. 1396.

⁶ *Hadi ll.* Publ. 1253.

⁷ *Hadi ll.* C. 1497.

lezők hosszú sora, barátok, bajtársak és kereskedők személyében.¹ Fizetését, nyugdíját néha évekre lefoglalják és ezt oly semmibe veszi, hogy megesik rajta, miszerint nem is tudja, hogy a lefoglalás megszűnt és ennél fogva járandóságát föl sem veszi. — Ugyanakkor kezdődik évekig (1777—1785) elhúzódó pöre főlebbvalójával, Sauer ezredessel, a mely pör nagyban hozzájárul, hogy személyét a legmagasabb körökben kegyvesztetté tegye és a katonaságtól való eltávolítását siettesse.² A könnyelmű és gondatlan élet nyomorúságaiban nagy része volt. Ő, ki életfogytiglan igen keveset törődött a pénzzel, azzal sohasem tudott észszerűen bánni. Szenvedélyeinek áldozta föl vagyónát. Hivatalos iratok elmulasztása, a köteles elszámolással való nemtörődése, egyszóval a burokraták munkásság, melyet a katonai tisztség épp úgy követel, mint más polgári hivatal, nagy mértékben hozzájárult, hogy Fekete állását megrendítse, őt magát pedig elkedvetlenítse a pályától. Ezek miatt inkább kamatos kamattal fizetett, semhogy ily tekintetek korlátozták volna kedvteléseit. És ez állott rajta boszút, főleg akkor, midőn a burokratikus pedans II. József vette kezébe a kormányzás terhes gondjait. A költőnek, a bohémnek szűkké lett a katonai existen-

¹ Adósságainak listáját a következőkben állíthatjuk össze. Érdekes tanui a tábori életnek. 1783-ban 23,587 ft 58 kr-ra rúgtak (*Hadi U.* C. 460. 711. Fasc. 58. 570.), 1785-ben atyja (Magy. munk. I. 9. 18.) kifizette, azonban maradt még elég. Hitelezői néha évtizedes utánjárással juthattak pénzükhöz. — 1777-ben kér Lubomirszky 1000 aranyat, Dragon őrnagy 30 aranyat (*Hadi U.* H. 226.); Hardelle kereskedő 700 aranyat (C. Pag. 609.); Gangler piperekereskedő 555 ft 13 kr (C. febr. 26.); Bohomitzky kapitány 5000 ftot (C. pag. 1187.), továbbá Esterházy főhadnagy és Klein őrmester (C. pag. 771.); Schaindl Mayerin kereskedő (C. Pag. 667.); 1778-ban Skrzynszky lengyel nemes 569 aranyat (C. 1185.), Postl József és Cossa Mária és társa kereskedők (C. 990. Fasc. 46. 199.); Wiehman Francziska tiszt özvegye 100 aranyat (C. 975. 818. Fasc. 58. 714.); Kirchmayer 498 ft 23 kr. (C. 615.); 1779-ben Conti Fülöp színi impressario 100 aranyat (F. 1143. Fasc. 18. 786.); 1780-ban Keil Zsigmond és Mayer zsidó (C. 695.) Solick gróf (C. 852.), Zalkay főhadnagy (F. 711.); 1781-ben Guttkovszky András gabonakereskedő 1700 ft (C. 176. Fasc. 46. 161.); Windischgrätz gróf 213 ft (F. 490. Fasc. 46. 161.), Förschelt 152 ft (F. 624.), Baranyay huszárszázados 592 ft (C. 612.); Moriggia Vincze 4000 ft, a katonai hatóság elutasítja (D. 1595. Fasc. 43. 423.); 1784-ben Kürthy Adalbert tiszt 500 ft (C. 63.); 1787-ben Dorn nyerges 21 aranyat (C. 407. Fasc. 58. 275.), Wartfeld Dávid 2000 ft (H. 185. Fasc. 58. 306.), 1791. és 1796-ban Landauer Zeiser Tarnowból italokért 1079 ft 9 kr. (C. 396. 728. Fasc. 58. 934.) 1799-ben Wallersteini gróf Rubini Péter Lőrincz 7000 ftot, kit a katonai hatóság a septemvralis táblához utasít. (C. 700.) — Ezek tisztí adósságai, melyekhez járulnak még magánadósságai, melyek vagyonának kilencz tizedét elemészttették. Úgy látszik, Fekete a magyar irodalom legnagyobb adósságszínalója.

² Ezt a pört a hadi kincstár indította ellene, midőn Sauer után ezredes lett és minden elszámolás nélkül átvevén az ezredet, a pénztárban 10.707 ft 71 kr hiányt fődöztek föl, a katonai könyvtárból pedig szolgálati könyvek hiányoztak. A pört Sauer generális és Fekete elkeseredetten vitte, mivel nem volt kideríthető, kinek hibájából keletkezett a hiány. Végre is Feketének kellett megfizetnie. Benne sem Feketének, sem Sauernek becsülete nem károsodott, mindkettő hivatalos mulasztást követett el, mivel a pénzről nem számoltak el egymásnak. Különben hasonló bajok sok akkori magyar tábornoknak elkeserítették katonai pályáját.

czia. De azért pályáján még emelkedett. A hadi levéltár iratai 1774—75 között már mint ezredes nevezik, ő maga egy fiához írt levélben azt mondja, hogy Olesiczán lett azzá.¹

Mint ezredes a bajor örökösödési háborúban tüntette ki magát, midőn Laudon vezetésében az Iser hadosztálynál² vitézségének kiváló jelét adta. 1778. szept. 19-én ugyanis Sauer generális-tól azt a parancsot vette, hogy egy lovas különítménnyel a szász határon keljen át és foglaljoztassa a közeledő ellenséget. Fekete kis sivalzsér csapatjával egy Marienberg előtt állást foglaló erősebb ellenséges csapatot megtámadott, azt nagyszámú halott és sebesültnek hátrahagyásával megszalasztotta. A támadás zsákmánya egy ágyú és lőszerkocsi volt, azonfölül Marienberg városa, a megsarczolástól menekülendő, egy 20,000 frtra szóló váltót állított ki.³ A támadáskor Fekete alatt két lovat szúrtak le és maga is jobb lábán megsebesült. Fekete ekkor mindenképen rászolgált arra, hogy valamelyes katonai kitüntetésben részesüljön. Midőn azonban ezt hiába várta, sőt, midőn II. József hét Laudon hadosztálybeli tisztet érdemkereszttel tüntetett ki, pedig ezek az ellenséget még távolról sem látták,⁴ Fekete Hadik marsall révén egy pro memoriában kitüntetését kérte. Ennek a pro memoriának nem épen alázatos hangja ügyét még jobban elrontotta. Kitüntetésben nem részesülvén, 1778. jan. 7-én áthelyeztetését kérte, belátta, hogy saját tisztikara előtt semmivel sem igazolhatja érzékeny mellőztetését. Midőn az áthelyeztetést sem nyerte meg, 1779-ben, a tescheni béke után, nyugalmaztatását és vele évi 2000 frttal járó tábornoki rangot kéri. Ezt ugyanazon év decz. 3-án meg is kapta azon legmagasabb kitételrel, hogy atyja érdemeinek tekintetbe vételével adják.⁵ Deczember 27-én megkapta a végzést és ezzel a hadseregtől megvált.

Midőn később II. Józseffel személyesen beszélt és ez kinyilvánította előtte, hogy szolgálatára még számít és hogy ezt tőle nem fogja sohasem megtagadni, Fekete erre hajlandónak mutatkozott, kifejezvén, hogy a felség családjáért bármikor is kész életét feláldozni, de ekkor, megrongált egészsége miatt a magánéletbe kell visszavonulnia. Bántotta mellőztetése és ezután is csak úgy volt hajlandó a hadsereg kötelékébe újból belépni, hogyha valamely dandár élére rendelik. Két év múlva II. József három levélben és egyszer szóval is megígérte, hogy visszatérése esetére dandárparancsnokká teszi, ámde ez sem történt. Fekete a

¹ *Magy. Munk.* II., 182. — *Hadi II.* 1777. I. 99.

² *Mittheilungen die k. k. Kriegsarchivus* 1883. Kaiser Josef II. als Staatsmann und Feldherr. IV. Der bayerische Erbfolge Krieg 1778—79. 48. oldal.

³ *Oesterreichischer Kriegs Almanach.* Wien, 1779. I. Theil. 175. old.

⁴ *Oeuvres posthumes* Petites reflexions CXIV.

⁵ *Hadi II.* 1779. G. 5105. 9164. A legmag. leirat szövege: Feldmarschall Hadik! Aus besonderer Gnade rür den Vatter, bewillige ihm den Generals Charakter mit 2000 fl. Gehalt. mp.

török háború kezdetén kérte is behivatását, de csak mint tényleges vezérőrnagyot tartották nyilván, anélkül, hogy bevonult volna.¹ II. Lipót trónralépésével újra kérte és kapott is ígéretet, de mint maga írja: »más az ígéret, más a megtartása«.² Hasonlóan folymodott I. Ferencz trónrajutásakor, de választ sem kapott. Kerülő utakon tudta meg, hogy nem alkalmazzák, mivel »egészsége legkevésbé sem védi meg az iszákosságtól«.³

Hadi pályájának befejeztével nejétől is örökre elszakadt, mivel azt hitte és ez későbbben be is bizonyosodott, hogy ellenségeivel szövetségbe, balszerencsésének okozója.⁴ Esterházy Jozefának mind az udvarnál, mind a legmagasabb katonai körökben élvezett befolyása sokban hozzájárult, hogy a könnyelmű férj kegyvesztetté lőn. Feleségével ez időtől fogva nem találkozik, kivéve akkor, midőn az nyilvános pört indít ellene vagyona eltékozolása miatt. A nő férjét jóval túlélte és ennek halála után örökségből nagyobb évi járadékot huzott.⁵

Feketének többszörös óhaja, hogy a hadsereghez visszerkerüljön, az ehhez érzett nagy szeretetének tanúja. Ez a vágy és csalódása végső napjáig furta őt. Több későbbi levelében, számos versében ismételten említi, mily galádul fosztotta meg »a tatár irigység« a hadi pálya dicsőségétől.⁶ Ő, az »Isten haragjából régi káplár«, ki a »betsület utjába« járt, és »diadalmat nyert néha Burgusoktól«, ötven éves korában újabb és másnemű dicsőségért kezdett lelkesedni, mely érzelem alól azonban ki-kitör a katonaszív elkeseredése. Ily szellemben írja 1800 körül fiának, ki ekkor Galicziában utazgat, Vengerkából küldött levelére:⁷

»Valóban irigylem néked azon Vidéknek látogatását, mellyben én sokféle okokra nézve szerentsés voltam. Singaván lakott a most meg halálozott Generalis Sauer akkori Obesterem; Olesiczán lettem Obester és kártyavárit katona előmenetelemnek (bár azokat irigység szele elpusztította) építeni kezdettem. Jön ehhez, hogy fiatal 's egészséges lévén, a but bajt alig éreztem:

Hadaknak Istene nem szűnt ketségetni
Borostyán szerzéssel, 's velem reméltetni,
Hogy diadalmakra Vitéz sereginket,
Vezérteni fogom, mert noha szépinket

¹ *Hadi lt.* Stabsbuch 1787. — *Oeuvr. posth.* Pet. refl. CXIV.

² »Mais promettre est un, et tenir un autre.«

³ *Oeuvr. posth.* Pet. refl. CXIV. »tantisque ma santé me defend le moindra excès en vin.«

⁴ U. o. Ma femme liée avec son Maurepas qui étai l'ami intime du Marechal Laci, a caballé contre moi, car elle regardait mon avancement comme un reproche de sa manière d'agit à mon égard . . .

⁵ *Csekonics Endre gr. Csillói lt.* Számadások. 1803.

⁶ *Pucelle* XII. énekéhez írt előszóban.

⁷ *Magy. Munk.* II. 182. 183.

Hódítám, nem hagytam szívem bágyasztani,
 'S ugy tudtam időmet két karban osztani,
 Hogy kötelességem gyorsan még tétessék;
 De mégis mulatás el ne mellőztessék.
 Dombiczán, Tarnovon Amor lépes méze
 Szívemet el fogta, de rajt nem tetéze,
 Mert naponként mégis legényim mustráltam,
 Vagy hasznos sereglést fejemből próbáltam.
 Így éltem Ifjantan azon szomszédságba,
 Nem vélvén hogy jutok olly nyomoruságba,
 Mely már régtől fogvást kinezva lelkemet,
 Sem hogy had piarczról el nyomnak engemet,
 'S későbbben kívánván Hazát építeni,
 Hogy Udvarnál bajba, szint a' fog ejteni,
 Mert tsak Törvényünknek, 's ő néki szolgáltam,
 Demagogusoknak pedig ellent álltam,
 Kik mindent intézvén magok rút hasznára,
 Mászva mégis értek, jóknak jutalmára,
 Azt sem véltem akkor, hogy én vénségemre
 Síránkozva néztek fogyott értékemre,
 'S a' rendet szeretvén, mégis bele düljek
 A' került örvénybe, 's torkig elmerüljek.«

Összes kártyavárainak összedőlten siránkozik e versben, pedig mindegyikéhez sok tehetséggel, nagy ambícióval, de még nagyobb önérettel fogott, mégis ez buktatta ki először a hadsereg kötelékéből, majd az udvar kegyéből, végre az országintéző rendek soraiból.

Hadi ténykedését nem a vitézség egyedül, hanem a katonai szellem jellemzi. Oly katonai szellem, mely nem értett ugyan a magas állásához szükséges hivatalnoki pedanssághoz, de annál inkább tudott a fegyelemhez, a lovagiassághoz, gavallérsághoz és vitézséghez. Oly erények, melyek a háborúban több sikerre vezetnek, mint a békében, pedig az ő rövid hadi pályája épp a békés időkbe (1768—1779.) esett, mikor műveltségével a kultur-munkásság terén többet használt volna, mint a táborban. Ez épp oly balsorsa volt, mint későbbben, midőn a francia háborúk idejében a költészetnek él, pedig szíve a harcokba szólította. A bajor örökösödési háború, melyet francia verseiben¹ oly lelkesedve üdvözöl, inkább egy óriás méretű hadászati manoeuvre volt, sem-hogy benne nagyobb feladatokat végrehajthatott volna. Marienbergi dicsősége inkább a tűzbe vágó katonának első vitéz ténykedése, mint okvetlenül szükséges hadi művelet.

Egyszóval a körülmények nem kedveztek tehetségeinek.

Katona erényeit azonban nemcsak a föntiek bizonyítják.

¹ *Mes. Raps. I. 174.*

A levéltári adatok szerint 1778-ban a legfelsőbb katonai hatóságtól az ezredparancsnokok számára a korlátlan jus gladiiit kérte, hogy a békeidejében vagy a háború előtt állandó katonai szökéseket statarialis büntetéssel megszüntesse.¹ Mivel ez a »regulamentum«-ba ütközött, kérését megtagadták. Ugyanakkor a fegyelem föntartása végett kérte, hogy az ezred-kiegészítő csapatoknál tiszteket is alkalmazzanak. Első ízben megtagadták, de utóbb megengedték.² Alárendeltjeinek nyomorán, elhunyt tisztjeinek özvegyein és árváin pedig nemcsak tényleges szolgálata idejében, hanem utána is pénzzel és közbenjárásával segített.³

Fekete János katonai pályáját, mint megannyi más magyar generálisét az egyéni önérzet, a büszkeség és a lelkesedés érzelme aranyozza be. Ő az érzelme katonája volt, aki hadi tevékenységében nem értett a felsőbb katonai tisztségekhez megkívántató bürokrata rendszerhez és inkább saját hadászati inventiójának sugallatára, mint főlebbvalóinak parancsszavára hallgatott.

De a politikai pályán is az érzelme katonája maradt, főleg akkor, midőn a nyugati eszmékért fogékony magyar rendek tömeges újításokkal léptek föl a konzervatív rendek munkássága ellen.

Ilyennek látjuk őt tehát akkor is, midőn »házát kívánt építeni«.

II.

A katonaságtól megvált generális ezután teljesen szenvedélyeinek élt. Színház, utazás, játék, a költészet és a politika foglalja le idejét. A két utolsóban lelte meg tulajdonképeni életcélját. Míg II. József uralkodott, leginkább az elsőeknek hódolt és a politikára kevés ügyet vetett. De nem is foglalkozhatott vele, mivel ennek a korszaknak idegen szellemében forró hazafisága semmiféle tevékenységre nem talált hivatást. A többi magyar érzelmű főúrral együtt megvárta, míg a kor megváltozhatik és vállvetve részt vehetnek a nemzet újáteremtésében. Hazafisága azonban annál inkább tört ki II. József halála után. Addig is sok mindenféle kalandos tervvel a külföldről kíván a viszonyokra hatni, ámde kevés eredményyel.

Fekete II. Józseffel szemben nemcsak a katonai bürokratizmus hivatásbeli ellensége, hanem egész lénye, természete és gondolkodása ellentmond a josefinus szellemnek. Ő Voltairenek és irányának testi-lelki híve, míg a császár Rousseau tanítványa, a voltairei érzékiség és epikuráizmus esküdt ellensége. Fekete, ki csatákban és magán uton is érintkezett Nagy Friggyessel, ennek föltétlen bámulója, József, bár sokban utánzója és követője, mégis határozott politikai ellenfele. II. Józsefnek, a hivatalok betöltésénél

¹ *Hadi lt.* 1778. 216—310. Fasc. 30. 7.

² *Hadi lt.* 1778. G. 1565. — 1630. Fasc. 3. 786.

³ *Hadi lt.* 1778. G. 538. Fasc. 53. 90. — 784.

a közjóért lángoló lelkekre volt szüksége, a kik le tudnak mondani az élet kényelméről és minden önző érdekről,¹ Fekete csakis a nemzet közjáváért lelkesedett, áldozott és József hideg államaért nem mondott le semmiről. A makacs, feledni nem tudó, zárkózott, bizalmatlan, föltétlen engedelmességet követelő császárral szemben a művészetet és költészetet szerető, nyíltszívű, jókedvű, kényelem kedvelő és cigány természetű főúr állott, ki vele csak a makacságban és meggyőződésének szívós pártolásában rokon, a mely rokonság azonban ily két egyént csak elválaszthat, de nem egyesíthet. Fekete tehát örökre ki volt zárva József udvarából és magában fejlődik tovább. Tíz év alatt családi körülményeiben is nagy fordulat állott be. Atyja meghal, fia katonának csap föl és megnősül, neje pedig a törvénytől keresett kárpótlást férje pazarlása ellen.

Elhagyván a katonai pályát, ez még hatalmasan érezte vele hozzátartozását. Állásában követő utódja, Kollonics gróf alatt a katonai kincstárral folytatott pöre végre dülőre került és kitűnt, hogy keze tisztán maradt mindenféle gyanus pénzüzelmektől, melyeket esetleg terhére róttak. A katonai hatóság inkább nagyméretű adósságainak behajtásával alkalmatlankodik és a brünni, pozsonyi és budai hadi kasszáknak volt nagy dolguk a tartozások törlesztésével. Feketének pedig legkisebb gondja is nagyobb ennél. Már 1780-ban nagyobb útra kél »a római birodalomba.«² Erre »egészsége helyreállítása« végett négyhavi engedélyt kapott. Visszatérvén, francia verseinek, leveleinek és prózai munkáinak rendezéséhez fog, és ezeket 1781-ben névtelenül ki is adja. Hogy a rosta szigorának elejét vegye, nevét eltitkolja és könyvét Genfben nyomatja.³ Tekintetbe véve ez iratoknak politikai és társadalmi jelentőségét és czélatát, továbbá a voltairei szellemnek országszerte, törvényekkel való üldöztetését, a könyv másképen nem is jelenhetett meg. Elkobzás, sok helyütt börtön, gálya, sőt halál volt annak fejére kimondva, ki Voltairet olvassa,⁴ vagy csak említi is, nem hogy írásban dicsőítsék. A magyar cenzura pedig Voltaire és Rousseau műveit kitiltotta az országból, minek végrehajtására az idegen cenzorok és revisorok nagyon is ügyeltek.⁵ A »Mes rapsodies« pedig a katolikus vallást ostromolja, a különben is lábrakapott hitetlenséget elősegíti, a felekezetet nevetség

¹ II. József mondása.

² *Hd. II. G.* 1857. Sess. 50. jun. 24. — Fasc. 1341. 14. juni.

³ Valjon a »Mes rapsodies« Genfben nyomatott-e s nem egyebütt, arra nézve biztos adattal nem szolgálhatok. A czimlapon »Geneve« ékezet nélkül áll, mi talán gyanúsnak tűnhetik föl egyesek előtt.

⁴ *M. Kurir.* 1787. II. 593.

⁵ Az 1765. 1774. és 1777. évi *Catalogus librorum prohibitorum.* — 1781. II. József sajtórendeletének 2. pontja. — 1791. protestans zsinat 107. kánonja 2. pont. — 1790/1. 26. t.-cz. és az erdélyi 1791. vall. törv. 56. artic. — 1795. általános könyvvizsgálati rendelet. — 1810. u. az 10. §. — Mindezek a voltairei szellemet üldözik.

tárgyává is teszi, a socialismus és deismus tanait hirdeti, a mi pedig a könyvvizsgálati rendeletek pontjaiba ütközött.

A két kötet kiadására Feketét Voltaire szeretete, annak elismerő levelei és a gróf írói mivoltának őszinte méltatása vitte, Voltaire inspratiója vezette későbbi magyar költői munkásságában is. Ez volt írói pályájának egyik fő rugója és hajtó ereje.

Kazinczy Ferencz által¹ lett ismeretessé az a később másoktól² is gyakran emlegetett jellemzés, és bonmot mely szerint Fekete: »Nagyon elmés, nagyon eleven és lelkes ember és széles olvasásu. Erkölcsiben, gondolkozásiban, módjaiban félig francia, félig török. Atyja, az ország bírása gondos nevelést ada neki, de ily lélekkel birni nem könnyű, nem oda mennek, hova vinni akarják, hanem a hova menni önmaguknak tetszik. Fekete két kötetben Mes Rapsodies cím alatt adá ki francia nyelven írt verseit, s egy példányt két átalag tokajival³ küldte Voltairenek. Az öreg patriarcha megköszöné a két ajándékot, s a mint maga mondá nekem Fekete, francia dévajssággal azt veté mellé, hogy bora jobb, mint verse. Mások másként, a mint gyanítom, mivel nem hiszik, hogy oly társaságokban élt ember, mint Voltaire vala, ajándékot gorombasággal lehessen megköszönni.«

Kazinczy, valószínű, hogy igazat mondott. Ismerve Fekete kedvét, hogy önmagát sem kimélte a gúnytól, hogy munkásságától sem volt annyira elragadtatva, az ily mondás teljesen rá vall, ámde a Voltairerel váltott levelek egészen mást mondanak, és Voltaire dicsérete egyrészt lelkesítőül másrészt mentségül is szolgált költői pályáján. Ez ismeretség azonban sohasem kapta el, sőt többször írja: »messze sem tartom magamat Voltérnak«⁴ és csakis azt a nagy hatást hangsúlyozza, melyet a mester gyakorolt a tanítványra:

Tudod, hogy Voltérnak kegyes ditsérése,
Végre poétává tett bölts vezérlése;
Tudod, mert te gyűjtéd azon két könyvemet
Kinn a nyomtatásban nem látják nevemet.

Tudod gunyolásim nékik nem tetszettek,
'S legjobb munkámnak is hány gántot szerzettek.
Kémektől a censor biratott tiltásra,
'S ugyanazzal könyvem jutott eladásra,
Ki talán a nélkül takarna sajtokat,
Holott most kívánva kapdossák azokat.⁵

¹ Váczy Kaz. Lev. V. 474. 1304. — Pályám emlékezete VI. 1792. Nemz. kotr. III. 159.

² Kiss János Eml. — Szimyei József. Magy. írók.

³ Váczy: Kaz. Lev. I. 68. »2 átalag bor Pestre beküldve 22 arany.«

⁴ Magy. Munk. I. Előljáró Beszéd.

⁵ Magy. Munk. I. 56. 51. Muzsámnak.

A Voltairerrel váltott levelezés¹ érdekességét és fontosságát emeli, hogy Voltaire jó ideig nem tudta, ki az ő tisztelője és Feketében valamely kancellárt vagy más excellenciás urat sejtett, emeli továbbá az, hogy a valóság kitudódásával sem vonja meg tőle barátságát, sőt az erősbödik és ráadásul Feketének kéziratban küldött verseit sajátkezüleg javítja.

Fekete még 1707-ben, mint ismeretlen, »L' inconnu,« kezdi meg a levelezést. Ezzel a levéllel együtt francia verseit is elküldte, hogy Voltaire figyelemre méltassa. Kimondja, hogy mindenesetre vakmerőség, ha egy skytha idegen nyelven ír és verseit éppen a francia költők királyához küldi. Ámde a fiatal tehetségek pártfogója, ki fogja őt ábrándítani merész vágyaiból.

Voltaire rendkívül barátságos és bátorító levélben válaszol. A versek szellemmel és bájjal telvék. Csodálja, hogy egy idegen ekkép szólal meg francia nyelven.

Fekete (1767. jul. 10.) a táborból írja válaszát. Boldogságtól áradoz, hogy Voltaire verseit javításra méltatja és bevallja, hogy azokat előbb készítette, mint a szabályokat ismerte volna. Ő

Trop paresseux pour abréger,

Trop occupé pour retoucher.

Majd ostorozza majd gúnyolja önmagát. Leveléhez egy »Lettre d' un officier protestant« van csatolva, melyben a katolikus papságot és a felekezeti nevelést gúnyával sújtja. A végén egy rendkívül szép deista imát mond Istenhez. Ezzel a levéllel küldötte a 100 üveg tokajit is.

Voltaire felelete még bizalmasabb. Örvend, hogy Feketét más részről is dicsérni hallja, hogy Voltairét szereti és méltányolja. Fekete nagy szellemnek született, a ki verseket ír mint Lope de Vega, prózát, mint Gratianus és hogyha Franciaországban született volna, méltán Chaulieu és M. Sevigné mellé sorakoznék. Leveléhez egy »Copie«-t, egy fictiv levelet csatol, a melyben Amman de Bale ír Miranda márkinak, a spanyol király kamarásának. Tulajdonképen Voltaire és Fekete ezek a költött személyek, hogy ily álnevek alatt a vallást, a felekezeti elbutítást a szerzetesi zsarnokságot és az udvarok vakságát ostorozhassák.

¹ *Mes Raps.* II. 240. . . 14 levelet tartalmaz. 7. Voltaire-é, 7 Feketéé. Voltaire levelei: I. 1767. jun. 24. — II. Genf 1767. aug. 12. *Rateivol* aláírással. Benne 1767. aug. 11. *Brinbolt* aláírással egy másik. — III. Ferney 1767. okt. 23. *V.* . . . aláírással. — IV. 1768. ápr. 4. *V. t. h. et t. o. s.* aláírással. — V. 1768. nov. 14. — VI. Ferney 1769. febr. 3. *L' Hermits des Alpes* aláírással. — VII. Ferney 1769. nov. 27. — Fekete levelei: I. *L' inconnu* aláírással. — II. 1768. decz. 26. *Votre* . . . III. *Votre* . . . *etc.* Benne (Refutation.) — IV. 1767. jul. 10. — V. *Lettre d' un officier.* — VI. *V.* . . . 29. okt. 1767. — VII. 23. nov. 1769. *J.* . . . — A levelek nem időrendbeli sorrendben, hanem mivel némelyik keresztezte egymást értelmi sorrendben közölvék. Hitelesek. Bizonyítja ezt, hogy minden nagyobb Voltaire kiadás fölvette gyűjteményébe. Így: *Oeuvres complètes de Voltaire par Moland.* Paris. Garnière freres 1877—1883. 50 kötet, szintén közli.

Fekete a »Copie«-re egy »Refutation«-nal válaszol, melyben ügyesen fejtegeti, mint fog a bölcsészet a vallás fölött diadalmaszkodni, mint fogja a vallást, a kormányokat és a társadalmat fölforgatni.

1767. okt. 23-án Voltaire verset ír Feketéhez. Dicséri a »kereszténység apologiája« című versét, köszöni a küldött bort, melyet azonban nem élvezhet, mivel beteg. »A bor versei és prózája után a legjobb, a mit szeret.«¹ Együttal elküldi a »Scythe« tragédiáját.

Fekete (1767. okt. 29.) a versre verssel felel, melyben Voltairt Orpheus és Ovid fölé emeli. Majd prózában rajzolja Voltaire munkásságának nemesítő hatását. Ujra versben magasztal és prózában dicsőíti a »Scythe«-t és ismét versben dicséri a darabnak egyes alakjait. Végül prózában ír és kéri újabb munkáit. Visszatartja a bókot, mely Nagy Frigyeshez hasonlítja. Ő sem a harczterén, sem a költészetben nem fog soha sem oly magaslatra emelkedni. Középszerű lovas tiszt marad örökre, a ki érzelmével ki akarja érdemelni Voltaire barátságát.

1768. ápr. 4-én Voltaire betegen ír és hosszas hallgatását aggkorával mentegeti. Betegsége nem gátolta abban, hogy a »Sur le Mariage« verset javítsa. (Ezt Fekete ily javított formában nyomtatta ki.)

Fekete válasza újabb borküldemény.

1768. nov. 14. Voltaire a kapott bort szívesen veszi és tréfásan megjegyzi, hogy Fekete őt talán valami német abbének tekinti, hogy ennyi borral ajándékozza meg.² Hagyján, ha még ifju volna, de ő most már csak a Styx vizét iszszá, mégis, hogyha Fekete meglátogatná, akkor pár pohárral együtt iddogálnának.

1768. decz. 26. Fekete a meghívásnak eleget nem tehet, mivel seregével Lengyelország felé áll, pedig ég a vágytól, hogy Voltairt szemtől szembe láthassa. Irigylí Braganza herczegét, kinek

¹ »Je reçus hier, Monsieur le Comte, vos vers qui m'étonnent toujours ; votre belle apologie des chrétiens qui en usent avec les Dames beaucoup plus honnêtement que les Musulmans ; et votre vin de Hongrie, dont je viens de boire un coup malgré tous mes maux, et qui est après vos vers et votre prose ce que j'ai aimé le mieux. Les bords du lac de Geneve qui ne produit que de fort mauvais vin, ont été bien étonnés du vôtre, et moi confondu d'un si beau présent, qui vaut mieux assurément que toute l'eau d'Hipocrène. Je suis bien honteux, que les steriles montagnes Suisses n'aient rien qui soit digne de vous. Il n'y a que des ours, des chamois, des marmotes, des loups, des renards et des Suisses.« — Ennyit Kazinczy bonmot-jához, melyet az is megezőfolhatott volna, hogyha e levelet az 1781-ben megjelent és minden főrangú magyar könyvtárban található műből olvashatott volna, ámde védelmére szolgál az, hogy Feketétől kitelhető öngúnyt idéz.

² »Je crois, que vous me prenés pour un abbé allemand ou pour l'abbé de St. Gal en Suisse, à l'enorme quantité de vin que vous m'envoies. Vous me faites trop d'honneur et vous avés trop de bonté pour un pauvre vieillard forcé à être sobre. Si j'étais jeune je viendrais vous faire ma cour et boire avec vous votre bon vin ; mais je ne boirai bientôt que de l'eau du Styx.«

e szerencséből kijutott. Mihelyt a hadi események engedik, mi valószínűleg 1770-ben lehetséges, akkor el fog jönni.

1769. febr. 3. Voltaire ismét köszöni a küldött bort.¹ Állapota rendkívül kedvezőtlen és a ki őt most látni akarja, az nem fog egyebet látni egy pofánál és csontváznál. Echo nymphájához hasonlít. a kinek csak szava van, az is rekedt, nyers és durva.

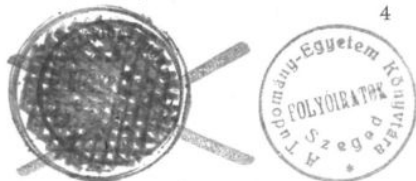
1769. nov. 23. Fekete versben és prózában dicsőíti mesterét és aggódik állapotán.

1769. nov. 27-én kelt Voltaire utolsó levele. Ezt a csatára küldte. Ismétli, hogy Feketét nagyon becsüli, munkásságát szereti. Levelezésük majdnem megszűnt, mivel halálos betegen feküdt és talán egyedül Feketének köszöni még életét. Kéri, hogy ne felejtse el őt, halmozza el továbbra is barátságával és jóságával és hogyha meghalna, őrizze meg emlékét.

E levelek alapján könnyen érthető az agg Voltaire barátsága. Fekete, mint tanítvány, mint gazdag és bőkezű főúr fordult hozzá, a mi Voltairenek mindig hízelt. Aztán a két író gondolkodásában bizonyos ellentét és rokonság állott fönn. Jólehet Fekete mind politikai, mind társadalmi nézeteiben erőteljes és követelődző, philosophiája, bármily epikureus színezetű is, még sem az, benne hiányzik az az autokrata egoizmus, amely mesterét annyira jellemzi. Legkevésbé sem önimádó és hiányzik benne a képzelőerőnek a csudás, a természetfölötti iránt való vonzalma. Bizonyos pozitívista alázatosság jellemzi, mely érzi a lét szűk korlátait, és társadalmi felfogásában igazi aristokrata, a ki érzi, hogy a nép nem képes a maga ügyeit kormányozni. Szükséges, hogy vezessék és mégis elégedetlen a társadalommal, mert az egyházi kényszerek alatt nyög és hiúságokat, meg butaságokat szolgál. Szenvedélyesen szereti az irodalmat és tárgyilagosan bírálhatja Voltaire és saját ellenfeleit. Hiányzott benne a voltairei formaérzék és a mester mélysége, a gyűlölet és a gúny, mely izzó szenvedélylyel korbácsolta a nagyok és kicsinyek vallásos, társadalmi, politikai bűneit és korának komikus vajadásait. Ifju lelkesedéssel fordult Voltairehez és a mester vonzódott e szűzies szeretethez és őszinteséghez, melyet igaznak ismert és benne őszintén nem a megnyilatkozás formáját, hanem a tartalmat dicsérte.

Ily dicséretnek bátorították Feketét, hogy műveit kiadja. Munkáinak hatásáról és elterjedéséről most nem tudunk többet, mint a mennyit ő ír és azonkívül azt, hogy minden főúri könyvtárban, sőt a külföldi nagyobb könyvtárakban még ma is megtalálhatók. A művek kiadásával az volt szándéka, hogy a külföldön és a hazában is írói positiót teremtsen magának, ámde ezt csak nagy vargabetűvel érthette el. Még nem látta be, hogy eszméi csakis akkor hathatnak, hogyha azokat nemzete szűk körében törekszik

¹ »Vous m'envoies de très-jolis vers et du vin d'Hongrie. Je reçois les vers avec le plus grand plaisir du monde ; mais je suis honteux de tant de vin.«

érvényesíteni. Első sorban a külföldről szeretett volna az országra és az udvarra hatni és műveiben, bár elburkoltan is, sokszor foglalkozik népével és vezető közegeivel. Kezdetben francziául ír, majd 1782-ben Hollandia és Németország beutazása¹ után németül is ír. Ekkor adja ki »*Die Buchstaben, oder Bruchstücke über was Sie wollen; kein ABC weder für grosse, noch kleine Kinder*« című művét.² Arról nem tudunk, hogy mi foglaltatik e különös című könyvben. Ugy látszik, teljesen elkallódott. Azt sem tudjuk, valjon az aradi Orczy-Vásárhelyi könyvtár tulajdonában levő és Feketének rendes álnévét, Alethophilost, viselő német theologiai vitairat: »*Ueber die Perfektibilität der geoffenbarten Religion an den Herrn Verfasser der Briefe über dieselbe von Alethophilos*«³ tőle származik-e?

Ugyanebbe a korszakba tartozik a »*Petites reflexions*« kezdete⁴ és egy másik, nyomtatásban megjelent francia munkája: »*Esquisse d'un Tableau mouvant de Vienne. Tracé par un Cosmopolite. 1787. 8°*«,⁵ melyben az akkori Bécsnek társadalmi életét, művészeti intézményeit, az udvart, a felsőbb köröket, a népet előkelő modorban és nagy szeretettel jellemzi. A kis könyvecske írója már a címlapon elárulja akkori hangulatát, midőn kosmopolitának nevezi magát. Vágyai még mindig a külföldre vonzzák. E vonzalmát táplálja atyjának nyugdíjaztatása, majd halála, állandó csalódásai és II. Józsefnek erőszakos intézkedései. Mivel az országban nem lehetett érvényesülni, kifelé gravitált. Ámde II. József halála, az ország forradalmi hangulata és a sok reménnyel összeülő országgyűlés, a melyen tehetségeit érvényesíteni vélhette a kozmopolitát egy csapásra heves magyar hazafivá teremtette, a ki mint a »magyar Mirabeau« hiveket szerez, pártot szervez és az országgyűlés hangulatát hosszú ideig hatalmában tartja. Külömben pedig már ebben az időben kezd magyarul verselni és a mint mondja »magyar abrakra vette Pegasusát,« »magyar nyeretet tesz a Pegasusra.«

Az elmúlt időszakban tehát kedves időtöltése volt a francia, német és magyar írói munkásság:

Nem tsinálhatván mást, tsinállok könyveket
Egyike ditséri, rágja más ezeket.

¹ *Hd. II. Fasc. 1. 341.*

² Dessau 1782—87. 8°. Említi Wurzbach és Kayser: *Vollständ. Bücher Lexikon* 1834. — Kerestem a berlini kir. kvtárban, Lipcsében, Schwerinben és Dessauban, Bpestben, Kolozsvárott és Aradon, de nem találtam.

³ *Kara Győző* az aradi Orczy-Vás. könyvtár őre és tanár 1899. aug. 19. vett értesítése szerint a nevezett könyv. Leipzig 1796. in der Mullerschen Buchhandlung 8r. 128. l. jelent meg. — Fekete említi, hogy francia és német irodalmi munkásságáért, több irodalmi társaság tagjává akarta választani. *Magy. Munk.*

⁴ *Magy. Munk.* I. 9. — II. 76. 77.

⁵ Wurzbach, Schedius, Kiss, Szinnyei. Megvan a muzeumi könyvtárban.

Nem kéméllem benne Világ bolondságít,
 Se kis, se nagy Urak fedett tsalárdságít,
 Sem az okoskodók sok ostobaságít,
 Sem mostani Papok búja motskosságít.¹

Ismételten utazgat. 1784-ben Triestben és környékén tartózkodik.² Ekkor apja, hogy gondtalanul élhessen 5000 firt évi segélyt ad neki.³ Mikor ennek hallatára hitelezői tömegesen megtámadják, atyja 1785-ben kifizeti tartozásainak összes kamatait.⁴ Ez sem teremtett számára jobb helyzetet, mivel rendes életmódja jóval meghaladta az évi segélyt és ő újból apjára, hitelezőkre szorult és a régi nóta ismét megkezdődött. Adósságainak nagyságát talán maga sem ismerte, mert évről-évre újabb kamat és tőketörlesztések neheztedek vállaira. De az állandó pénzzavar nem feszélyezte őt. 1785. jun. 25-én a hadi parancsnokságtól⁵ ujra engedélyt kér, hogy »Poroszország érintése nélkül,« Szász, Morva és Bajorországban hat hónapig utazhassék. Októberben már Bécsben időzik,⁶ honnan csakhamar tovább utazik. 1787. ápr. hóban ismét uton találjuk.⁷

Ennek a czigányéletnek eredménye, hogy 1788 ban :

Im ez uj esztendő soknak ujj bosszuság,
 Tsak üres erszény is, melly nagy nyomoruság.

— — — — —
 Nem kínozna, mint most adosságim súllya,
 'S Tisztetem hátrálása, ki szivem meg dúlja.⁸

De a következő évben már nem énekelhette :

Bár üres erszényem bővebb töltésére,
 Adna kedves atyám ujjult vetsernyére,
 E' drága szokásnak fenntálló nevére.
 Körmöcznek borsából fia kenyerére.⁹

Mert atyja 1788. okt. 22-én meghalt és az óriási vagyon Jánosra esett. A gyász, valamint minden magyar érzelmű hazafit, úgy őt is a legmélyebben sujtotta. Az általános tiszteletből neki

¹ *Magy. Munk.* I. 10. — 1785. Ujj esztendő napjára atyámnak.

² *Hd. lt. G.* 2998. — Fasc. 3. 1337.

³ *Hd. lt. C.* 613. — Fasc. 58. 405.

⁴ *Magy. Munk.* I. 9. 10. és *Pet. Refl.* 78. Mon père ni a donné de quoi payer les Interesses à mes Créanciers, mais n'a jamais pu être déterminé à faire maison nette, et s'il avait la marotte . . . voire employé dans ce tems économique et reguiller, ila en tort.

⁵ *Hd. lt. G.* 1931. — Fasc. 1. 120.

⁶ *Hd. lt. F.* 994. — Fasc. 60. 171.

⁷ *Hd. lt. C.* 395. — Fasc. 29. 87.

⁸ *Magy. Munk.* I. 11.

⁹ *Magy. Munk.* I. 10.

is kijutott, mint a Magyar Kurir mondja, hogy atyja »hosszas betegség után, F. Ts. és királyi Főhadivezér kedves fiának ölében.«¹

Fekete ekkor ügyeinek rendezése végett hol Pesten, hol birtokain tartózkodik. A birtokok átvétele, atyja adósainak pörölése,² a vagyon rendezése két évet nyelt el.

E munkásságában érte II. József halála és az összeülendő országgyűlés riadó szava, mely őt, mint Aradmegye követét Budára hívta.

MORVAY Győző.

¹ 1788. IV. old. 86. II.

Nyugodjál nagy Oszlop! Sok terhit emelted
Hazánknak midőn e szükségét viselted.

M. Merkur 1788. 5. sz. 37. old. — Fia gyászjelentése *gr. Károlyi* levéltárban található.

² *Pestmegyei H. Vattay* ügy. Nr. 60. Rotulus actorum. — Fasc. 145. Nr. 45, 812. — Fasc. 9. 791.

